

PAPER DETAILS

TITLE: XIX. YÜZYILIN İLK YARISINDA HOKAND HANLIGI'NDA KALEME ALINAN TARIHI
ESERLER

AUTHORS: Hüseyin SEN

PAGES: 1-22

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2038276>

XIX. YÜZYILIN İLK YARISINDA HOKAND HANLIĞI'NDA KALEME ALINAN TARİHİ ESERLER*

Hüseyin Şen**

Öz: 1709 yılında Buhara Hanlığı'ndan ayrılarak Özbeklerin Ming boyu önderliğinde Fergana Vadisi merkezli kurulan Hokand Hanlığı, 1876 yılında Rus işgali ile tarih sahnesinden çekilmiştir. Hokand Hanlığı, 163 yılı aşkın bir süre zarfında Türkistan'da siyasi, ekonomik ve kültürel olaylarda önemli roller oynamıştır. Fergana Vadisi ve Kazak bozkırlarının bir bölümünde bir buçuk asırdan fazla hüküm süren Hokand Hanlığı'nın tarihinin aydınlatılmasında yerli kaynaklar büyük önem arz etmektedir. Hokand Hanlığı'nda tarih yazım geleneği XIX. asrın ilk yarısında şekillenmeye başlamıştır. Bu dönemde yazılan tarihi kaynaklar hükümdarların özel istekleriyle kaleme alınmıştır. Çalışmamızda işleyeceğimiz XIX. asrın ilk yarısında kaleme alınmış tarihi kaynaklardan ilki *Emîrnâme* isimli eserdir ve Alim Han (1799-1809) devrinde yazılmıştır. Alim Han'a darbe yaparak tahta geçen kardeşi Ömer Han (1809-1822) döneminde ise tarih yazımı hız kazanmıştır. Ömer Han'ın devrini anlatan *Ömernâme* ve *Şahnâme-i Nüsret Pâyâm* isimli tarih kaynaklar dönemin ünlü şairleri tarafından yazılmıştır. Ömer Han'dan sonra tahta geçen oğlu Muhammed Ali Han (1822-1842)'in dönemini anlatmak için mürebbiyesi Cihan Atın (Üveysi) tarafından yazılmaya başlayan *Vâkıât-ı Muhammed Ali Han* isimli eser ise müellifinin ölmesi sebebiyle tamamlanamamıştır. Doğu Türkistan Hocalar ailesine mensup, Alim Han ve Ömer Han'ın yeğeni Hakimhan Töre'nin kaleme aldığı *Müntahabü't-Tevârih*, Alim Han, Ömer Han, Muhammed Ali Han ve Şirali Han (1842-1845) dönemlerini anlatan ana kaynaklardan birisidir. Muhammed Ali Han'ın 1842 yılında Buhara Emiri Nasrullah tarafından katledilmesi ve devamında gelişen olayları anlatan *Şahnâme-i Divane Mutrib*, Hokand tarih yazıcılığında yeni bir destan örneği olarak ortaya çıkmıştır. *Şahnâme-i Divane Mutrib*'de anlatılan olayların devamı niteliğinde olan ve aynı tarzda kaleme alınan *Şahnâme-i Divane Andalib*, Şirali Han'ın kahramanlıklarını ve Hokand Hanlığı'nı Buhara Emirliği'nin esaretinden kurtarmasını anlatmaktadır.

* Bu makale 13-16 Eylül 2021 tarihleri arasında çevrim içi düzenlenen Yunus Emre ve Türkçe Yılına ithafen 9. Milletlerarası Türkoloji Kongresi'nde sunulan bildirinin genişletilmiş ve gözden geçirilmiş halidir.

** sen.huseyin.1990@gmail.com Orcid Id (0000-0003-2794-299X).

Anahtar Kelimeler: Hokand Hanlığı, Emirnâme, Ömernâme, Şahnâme-i Nüsret Pâyâm, Müntahabü't-Tevarih, *Vâkıât-ı Muhammed Ali Han*, Şahname-i Divane Mutrib, Şahname-i Divane Andalib

THE HISTORICAL WORKS IN KOKAND KNATE IN THE FİRST HALF OF THE XIX. CENTURY

Abstract: The Kokand Khanate, which was separated from the Bukhara Khanate in 1709 and established in the Fergana Valley under the leadership of the Ming tribe of the Uzbeks, withdrew from the historical scene in 1876 with the Russian occupation. The Khanate of Kokand played important roles in political, economic and cultural events in Turkestan for over 163 years. Kokand manuscripts are of great importance in illuminating the history of the Kokand Khanate, which ruled in the Fergana Valley and Kazakh steppes for more than a century and a half. Histography in the Kokand Khanate began in the first half of the XIX century. The historical sources written in this period were written upon the special requests of the rulers. I will also process the works that the first of the historical sources in the first half of the XIX century is Emirnâme and it was written during the reign of Alim Khan (1799-1809). Historiography accelerated during the reign of his brother Ömer Khan (1809-1822), who took the throne after a coup d'etat against Alim Khan. The history books named Ömernâme and Şahname-i Nüsret Pâyâm, which describe the era of Ömer Khan, were written by the famous poets of the period. The work called *Vâkıât-ı Muhammed Ali Han*, which was started to be written by his teacher Cihan Atın (Üveysi) to describe the period of Muhammed Ali Khan (1822-1842), who came to the throne after Ömer Han, could not be completed due to the death of its author. *Muntakhab Al-Tawarikh* written by Alim Khan and Ömer Khan's nephew, Hakimhan Töre, who is a member of the East Turkistan Hodja family, is one of the main sources describing the periods of Alim Khan, Ömer Khan, Muhammed Ali Khan and Şirali Khan (1842-1845). Shahnâme-i Divane Mutrib, which tells about the murder of Muhammad Ali Khan by the Emir of Bukhara Nasrullah in 1842 and the events that followed, has emerged as a new epic example in Kokand historiography. Şahname-i Divane Andalib, which is a continuation of the events described in Şahname-i Divane Mutrib and written in the same style, tells about the heroism of Şirali Khan and his liberation of the Kokand Khanate from the captivity of the Bukhara Emirate.

Keywords: Kokand Khanate, Emirnâme, Ömernâme, Şahnâme-i Nüsret Pâyâm *Muntakhab Al-Tawarikh, Vâkıât-ı Muhammed Ali Han*, Şahname-i Divane Mutrib, Şahname-i Divane Andalib

Giriş

Hokand Hanlığı'nın tarihinin aydınlatılmasında yerli kaynaklar büyük önem arz etmektedir. Hokand Hanlığı'nda tarih yazım geleneği XIX. asrın ilk yarısında şekillenmeye başlamıştır. Hokand Hanlığı'nda gerek hükümdarların özel istekleriyle yazılan gerekse müelliflerin kendi gayretleriyle kaleme aldığı tarihi eserler üç ana başlıkta toplanabilir. Bunlar dünya tarihi şeklinde kaleme alınan eserler, Hokand Hanlığı'nın belirli bir hükümdarının dönemini anlatan eserler ve belirli bir dönemi anlatmak için kaleme alınmış destanlardır. Söz konusu kaynaklardan Alim Han devrinde kaleme alınan *Emirnâme*, Hokand tarih yazıcılığı geleneğinde ilk eser olarak kabul edilmektedir¹. Alim Han'a darbe yaparak tahta geçen Ömer Han devrinde ise tarih yazıcılığı hız kazanmıştır. Bu durumda hiç şüphesiz Hanın özel teşebbüsleriyle oluşturulan edebî ortamın önemli bir etkisi olmuştur. Edebiyata şehzadeligi döneminde merak salan ve tutku derecesinde şiire bağlı olan Ömer Han kendi iktidarı döneminde çevre ülkelerden şairleri yanına getirerek onları himaye etmiştir ve başkent Hokand'ı bir edebiyat ve kültür merkezi haline getirmiştir.² Çeşitli ülkelerden yetmişden fazla şairi etrafında toplamayı başaran ve *Mecmuai Şâirân*³ isimli tezkireyi kaleme aldiren Ömer Han'ın hükümdarlık devrini anlatan *Ömernâme* ve Hanın isteğiyle onun dönemine atfen kaleme alınan *Şahnâme-i Nüsret Pâyâm* isimli eserler yazılmıştır.⁴ Edebiyatı ve tarihi meşruyetini tasdiklemek için kullanan Ömer Han, Hokand hanedan soyunun şecce-

¹ Zebiniso Kamalova, *Hokand Hanlığı'nın Son Hükümdarı Hüdayar Han ve Dönemi (1845-1875) Fergana Vadisinde Rus İşgali*, Çağaloğlu Akademi, İstanbul 2020, s. 16.

² Mairambek Tagaev, "Hokand Hanlığı'nın (1709-1876) Kültürel Tarihi", *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2017, s. 238-239.

³ Mecmuai Şâirân isimli eseri Ömer Han, 1821'de Fazlî Namangânî'ye yazdırtmıştır. Eserde altmış üç şairin şiirleri toplanmıştır. Kayumov, *Quqan Adabiyot Muhiti (XVIII-XIX Asırlar)*, Özb. SSC FA Yayınları, Taşkent 1961, s. 8; Feridun Tekin, "Hanlıklar Dönemi Çağatay Edebiyatı". *Turkish Studies*, 6 (1), 2011, s. 1847.

⁴ Hüseyin Şen, "Ömer Han Dönemi Hokand Hanlığı (1809-1822)", *GTTAD*, C.3, S. 5, Ocak 2021, s. 127.

resinin Babür üzerinden Cengiz Han'a bağlandığı Altın Beşik Efsanesi'ni⁵ *Şahnâme-i Nüsret Pâyân*'a işletmiştir ve bu gelenek daha sonraki hükümdarlarca devam ettirilmiştir. Ömer Han'ın özel teşebbüsleriyle meydana gelen edebî ortamdan dolayı bu dönem ikinci Timur Rönesansı olarak isimlendirilmiştir.⁶ Gerçekten onun döneminde Timurlu Devletine öykünme edebî alanda kendini göstermiştir. Araştırmacıların belirttiğine göre Ömer Han'ın şiir tarzı olarak Nevâî'yi örnek alması da bu sebeple olmuştur.⁷ Tasvir etmeye çalıştığımız ortamda kaleme alına eserler ise şu şekildedir:

Emirnâme: Şir Muhammed Akmal Hukandî'nin Farsçanın Tacik lehçesinde nastalîk yazı şekliyle kaleme aldığı Emirnâme isimli eserin 1801-1802 yıllarında tamamlandığı düşünülmekte ve Hokand Hanlığı'nın ilk tarihi kaynağı olarak gösterilmektedir.⁸ Eser Türkistan tarih yazım geleneğine uygun olarak nazım ve nesir şeklinde yazılmıştır. Nazım şekli 3250 beyitten oluşur ve her sayfada 13 satır yer almaktadır. Eserin günümüze ulaşan tek nüshası Özb. FA ŞE El (2322)'da saklanmaktadır.⁹ Eserin başında yazılış amacı belirtilmiş, ardından Allah'a hamd, Peygamber Efendimize salavat ve övgü, dört halifeye dua yer almıştır.¹⁰ Bu bölümlerin hemen ardından iyi ve kötü, kalem ve kılıcın faziletleri, kalemın kılıçtan keskin olduğu anlatılmış, devlet adamları ve ilim erbabına öğütler verilmiştir. Bu kısımlardan sonra Alim Han dönemine kadar olan tarihi bilgiler aktarılmıştır. Emir Sahipkiran'ın (Alim Han'ın) Andican, İsfara ve Hocend seferleri, Yunus Hoca'nın Aşt Kalesi'ne gelmesi hakkında bilgi verilmiştir. Eser Alim Han dönemini anlatmak için

⁵ Altın Beşik Efsanesi Hokand hanedan ailesinin Babür'ün neslinden geldiğini anlatan bir hikayedir. Altın Beşik için bkz. Üçler Bulduk, *Hokand Hanlığı ve İbret'in Fergana Tarihi*, Berikan Yay., Ankara 2006, s. 14-16.

⁶ S. C. Levi, *The Rise And Fall Of Khoqand: Central Asia In The global Age*, University of Pittsburg Press, Pittsburg 2010, p. 95.

⁷ A. Erkinov, "Imitation of Timurids and Pseudo-Legitimation on the Orgins of a Manuscript Anthology of Poems Dedicated to the Kokand Ruler Muhammad Ali Khan (1822-1842), Translated Russian and Notes Jülgen Poul. Lagout Isabel Förster, *GSAA*, Online Working no.5, p. 3. Ömer Han dönemi edebî faaliyetler için bkz. Hüseyin Şen, a.g.m., s. 126-127.

⁸ Eserin son olarak anlattığı olaylar Hicri 1216 tarihinde gelişen olaylardır. Buradan hareketle eserin 1801-1802 yılında tamamlandığı düşünülmektedir. Ş. Vahidov, *Kukan Hanlığında Tarihnavislik (Genezisi, Funksiyalari, Namoyandalari, Asarlari)*, Akadmnasher, Taşkent 2010, s. 139.

⁹ Zebiniso Kamalova, a.g.e., s. 16.

¹⁰ Şir Muhammed Akmal Hukandî, *Emirnâme*, ÖZB. FA. ŞE El, 2322, s. 1-7

kaleme alındığından Alim Han'ın ismi zikredilmemiş onun yerine eserde o "Sahipkıran" olarak isimlendirilmiştir.¹¹

Ömernâme: Fazlî Fergânî (Abdülkerimî Nemangânî) tarafından Farsça'nın Tacik lehçesinde nastalik yazı tipiyle kaleme alınmıştır. Ömer Han'ın sarayındaki şairlerden birisi olan Fazlî Nemangânî'nin divanı da bulunmaktadır ve "Şairlerin Sultanı" unvanına sahiptir.¹² Ömernâme'den hariç müellifin 1821 yılında Ömer Han'ın emriyle yazdığı ve altmış üç şairin şiirlerinin toplanmasıyla oluşan "Mecmua-i Şâirân" isimli bir eseri daha vardır.¹³ Ömernâme'nin günümüze ulaşan tek nüshası Rus İlimler Akademisi St. Petersburg Şarkiyat Enstitüsü El Yazmalar Bölümü No: 2467'de bulunmaktadır.¹⁴ Eser Hokand kağıdına yazılmıştır ve sayfalar renkli mürekkeplerle çizilen tasvirlerle çerçeve içerisine alınmıştır ve başlıklarda kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Eser şekil olarak Abdullâh Hâtîfî'nin Timurnâme¹⁵ eserine benzetilmeye çalışılmıştır.¹⁶ Eser hakkında Ş. Vahidov bir tanıtım yazısı hazırlamıştır.¹⁷ Eser müellif tarafından Ömer Han dönemini anlatmak için kaleme alınmış ve 1822'de tamamlanmıştır lakin Ömer Han bu eseri beğenmemiştir.

Eser 158 sayfadan oluşmaktadır. Eserin girişinde Allah'a hamd, Peygamber'e salavat yer almıştır. Ardından hitap ve nasihat, itiraf ve noksanlıklar ve mukaddime bulmaktadır. Mukaddimeden sonra Narbuta Bek

¹¹ Ş. Vahidov, *a.g.e.*, s. 139-140.

¹² Ş. Vahidov, *a.g.e.*, s. 140.

¹³ Aziz Kayumov, *a.g.e.*, s. 8. Feridun Tekin, *a.g.m.*, s. 1847. Eserin birçok el yazması günümüzde Özbekistan Fanlar Akademisi Suleymanov Qolyazmaları Enstitüsünde Nr. 284, 1536,2678, 714/II'de bulunmaktadır. Ayrıca Mecmua-i Şâirân'ın yazmalarından bir tanesi Muhammed Ali Han (1822-1842) tarafından 1833'de İstanbul'a gönderilmiştir. Bu el yazma İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı T 811'de bulunmaktadır. Mairambek Tagaev *a.g.t.*, s. 247-248.

¹⁴ Mairambek Tagev, *a.g.t.*, s. 83, Dipnot 376.

¹⁵ Abdullâh Hâtîfî'nin hayatı ve Timurnâme için bkz. İbrahim Yıldırım, "Abdullâh Hâtîfî'nin Hayatı Ve Bir Tarih Kaynağı Olarak Timurnâme'sinin Değeri", *Türkiyat Mecmuası*, C.28, S. 2, s. 231-254.

¹⁶ Ş. Vahiov, *a.g.e.*, s. 141-142.

¹⁷ Ş. Vahiov, *a.g.e.*, s.140-147

devri ve çocuklarıyla alakalı bilgiler verilmiş¹⁸ ve Alim Han dönemi anlatılmıştır.¹⁹ Ardından Ömer Han'ın şehzadeligi ile ilgili bilgiler sunulmuştur. Ömer Han'ın şehzadeligi döneminde Taşkent Seferiyle ilgili malumatlar²⁰ verildikten sonra Ömer Han'ın tahta çıkışı ve onun döneminin siyasi olayları dile getirilmiştir. Eserde Ömer Han'ın Güney Kazakistan, Doğu Türkistan, Buhara, Kuhistan ve Kırgız siyaseti hakkında bilgiler de bulunmaktadır. Ayrıca dönemin zanaatkârları hakkında malumatlar da içermektedir. Ş. Vahidov'a göre bu eserin tercüme edilmesi Hokand Hanlığı'nın kültürel tarihi açısından oldukça önemlidir.²¹

Şahnâme-i Nüsret Pâyâm: Mirza Kalender Müşrif İsferegi tarafından Farşçanın Tacik lehçesinde kaleme alınmıştır. Eserin günümüze ulaşan iki nüshası bulunmaktadır. Bunlar Rusya İlimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü Sank-Petersburg (No: C 471 nastalîk yazı şekliyle 149 sayfa), ikincisi ise Tacikistan İlimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü El Yazmaları Bölümünde (No:10088, 73 varak) bulunmaktadır. Eserin müellifi Mirza Kalender Müşrif İsferegi hakkında çok fazla malumat bulunmamaktadır. Yazar tarihçi, şair ve bilginidir.²² Hakimhan'ın belirttiğine göre Mirza Kalender Müşrif İsferegi 1818 yılında Ömer Han tarafından kadı asker olarak tayin edilmiştir.²³

Eser Ömer Han'ın emriyle yazılmıştır. Eserin yazılış serüvenini Mirza Kalender Müşrif İsferegi şu şekilde beyan etmiştir. “Bir gece Ömer Han'ın huzurunda Timur için yazılan eserlerden parçalar okunuyordu. Ömer Han bana baktı Fazlî Fergânî'nin nazım şeklinde yazdığı eseri Ömernâme'yi nesre çevirmeni istedi. Zira nesrin gücü nazımdan daha üstündür. Nesir nazım olmadan olmaz dedi böylece Şahnâme-i Nüsret Pâyâm ortaya çıktı”.²⁴ Ömernâme'yi nesre çevirmek için 1822 yılında almış ve kısa sürede tamamlayarak aynı yıl teslim etmiştir. Ayrıca Ömer Han'ın isteğiyle bu esere Hokand hanedan ailesinin şeceresini Babür üzerinden Cengiz'e dayandıran

¹⁸ Fazlî Fergânî, *Ömernâme*, Rus İlimler Akademisi St. Petersburg Şarkiyat Enstitüsü El Yazmalar Bölümü No: 2467, s. 20^b-26^b.

¹⁹ Fazlî Fergânî, a.g.e., s. 26^b-31^a.

²⁰ Fazlî Fergânî, a.g.e., s. 31^b-37^a.

²¹ Ş. Vahiov, a.g.e., s. 146.

²² Ş. Vahiov, a.g.e., s.147; Zabinniso Kamalova, a.g.e., s. 16.

²³ Hakimhan Töre, a.g.e., s. 398.

²⁴ Mirza Kalender Müşrif İsferegi, *Şahnâme-i Nüsret Pâyâm*, Rusya İlimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü Sank-Petersburg, C 471, s. 27^a-31^a.

Altın Beşik Efsanesi ve Ömer Han'ın seyyid olduğunu kanıtlayan bir soy ağacı da eklenmiştir.²⁵ Böylece Ömer Han hükümdarlığını hem dünyevî hem de uhrevî olarak tasdiklemiştir. Eserin kenar boşluklarına birçok ilave yapılmıştır ve bazı sayfaları da müellif tarafından kalemle çizmek suretiyle silinmiştir. İçeriğinde dibace, mukaddime, Altın Beşik, Ömer Han'a kadarki hükümdarlar devri, Ömer Han'ın şeceresi, Ömer Han'ın saltanat devri, Muhammed Ali Han'ın tahta çıkışı yer almaktadır. Eserin tanıtımı Ş. Vahidov²⁶ tarafından yapılmıştır.

Vâkıât-ı Muhammed Ali Han: Veysi, Üveysi mahlaslarıyla şiirler yazan Hokand Hanlığı'nın önemli kadın şairlerinden birisi olan ve aynı zamanda Muhammed Ali Han'ın mürebbiyesi²⁷ Cihan Atın²⁸ tarafından Çağatay Türkçesiyle kaleme alınan eser Muhammed Ali Han ve ailesinin Buhara Emiri Nasrullah (1826-1860) tarafından katledilmesinin ardından Muhammed Ali Han'ın dönemini anlatmak için yazılmaya başlanmış lakin tamamlanamamıştır. 7 babdan müteşekkil eser günümüzde Öz. FA. ŞE. (No 1837)'de bulunmaktadır. Üveysi eserinde Ömer Han hakkında kısa bilgi vermiş ve özellikle eşiyle olan sevgi bağımlı işlenmiştir. Ardından Muhammed Ali Han devriyle alakalı bilgiler verilmiştir. Muhammed Ali Han'ın I. Kaşgar Seferine çıkışı ve gazilik unvanını alışı, Muhammed Ali Han'ın annesi Mahlar Ayim²⁹'in oğlu hakkında endişelerinden bahsedilmiştir.³⁰

²⁵ Ömer Han'ın seyyid olduğuna dair verilen şecere için bkz. Mirza Kalender Müşrif İsferegi, *a.g.e.*, s. 54.

²⁶ Ş. Vahidov, *a.g.e.*, s.147-150.

²⁷ Polâtcan Dânulla Kayyumov, *Tezkira-i Kayyumî*, C.II, Neş., Aziz Kayumov, Özb. Fa. El. Yazmaları Bölümü Neşriyat, Taşkent 1998, s. 301-302.

²⁸ Atın, okullarda çocuklara eğitim veren kadınlar için kullanılan bir unvandır. *Özbek Tilining İzahlı Lugatı*, C. I, Rus Tili Neş. Moskva 1981, s. 549. Cihan Atın hakkında geniş bilgi için bkz. Selahittin Tolkun, "Son Devir Çağatay Edebiyatının İki Önemli Kadın Şairi: Nâdire ve Üveysi", *İlmî Araştırmalar*, 12, İstanbul 2001, s.171-174; Recai Kızıltunç, "Çağatay Edebiyatında Kadın Şairler", *Turkish Studies*, V7/2, 2012, s. 736-743.

S.S. Nettleton'a göre Üveysi Ömer Han'ın eşlerinden birisidir. S.S. Nettleton, "Ruler, Patron, Poet Umar Khan In The Blossoming Of The Khanate Of Qoqan, 1800-1820", *International Journal of Turkish Studies*, V. 2, N.2, 1981-82, p. 137.

²⁹ Mahlar Ayim Ömer Han'ın eşi Muhammed Ali Han'ın annesidir. Kendisi devlet yönetiminde etkili bir kadın olmakla birlikte Nadire mahlası ile şiirler yazan divan sahibi bir kadın şairdir. Hayatı ve edebi kişiliği ile alakalı bkz. Selahittin Tolkun, "Son Devir Çağatay Edebiyatının İki Önemli Kadın Şairi: Nâdire ve Üveysi", *İlmî Araştırmalar*, 12, İstanbul 2001, s.168-171; Recai Kızıltunç, "Çağatay Edebiyatında Kadın Şairler", *Turkish Studies*, V7/2, 2012, s. 743-746.

³⁰ Üveysi, Vakayât-ı Muhammed Ali Han, Öz. FA. ŞE. No 1837, s. 1-14^b

Şahnâme-i Divane Mutrib: Şair Mutrib tarafından Çağatay Türkçesinde nasta'lik yazı tipiyle destan şeklinde kaleme alınmıştır. Eserin müellifi Mutrib hakkında Şahname-i Divane Mutrib'in giriş kısmında verilen kısa malumat haricinde bilgi bulunamamıştır. Eserde bulunan kısa malumat ise şu şekildedir. "Dostlarımı beni divane Mutrib diye çağırırlar. Ben fakir, divane ve sazandelere yar-u dost idim. Şiir yazma Allah tarafından bana bahşedilmiştir."³¹ Eserin ismi müellif tarafından konulmamış yazarından dolayı *Şahnâme-i Divane Mutrib* olarak isimlendirilmiştir.³² Eserin yazılış amacı giriş kısmında şu şekilde belirtilmiştir. "Hokand'ın bekleri ve Allah'tan sakınan muttaki annelerinin şehit olmalarıyla ilgili Şirali Han hakikati ortaya çıkartacak bir şahnâmenin yazılmasını istedi. Bu istek üzerine şahnâmeyi kaleme aldım. Kim okursa şehitlerin ruhuna Fatiha okusun ve dua etsin ki, onların ruhlari'nin şad olmasından Şirali Han manevi destek alsın."³³ Yani eser Şirali Han'ın emriyle 1842 yılında yaşanan olayların unutulmaması için yazdırılmıştır.

Eser destan şeklinde yazılmakla beraber bazı bölümleri nesirdir. Şiir şeklinde olan bablarda iki satır halinde 15 mısralık şiirler verilmiştir. Hokand kağıdına siyah ve kırmızı renklerde yazılmıştır. Kapağı deriyle kaplanmıştır. Eserde 3 damga mevcuttur. Bu damgaların ikisinde Amalı Töre Hoca sahaf 1256(1841-1842) yazmaktadır.³⁴ *Şahname-i Divane Mutrib*'in günümüze iki nüshası ulaşmıştır. Bunlar Rus İlimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü Sankt Petersburg (T-2412) ve Özbekistan Ebu Reyhan Bîrûnî Şarkiyat Enstitüsü (696,596/II) muhafaza edilmektedir. Petersburg nüshası eksiksiz olup Özbekistan nüshasında eksikler bulunmaktadır ve ayrıca sayfaları arasında karışıklıklar vardır. Eser hakkında Aziz Kayumov³⁵, Ş. Vahidov³⁶ ve Hüseyin Şen³⁷ tarafından tanıtım yazıları hazırlanmıştır. Eserin kısımları arasında kopukluklar olmakla birlikte anlatılan her bir kısım kendi içerisinde uyumludur.

Eserde 1842 yılında Hokand Hanlığı'nda meydana gelen olaylar sade bir dil kullanılarak yazılmıştır. Bu bağlamda Hokand Hanlığı'nın Buhara Emiri Nasrullah tarafından ilhak edilmesi, yağmalanması, Muhammed Ali

³¹ Mutrib, *Şahnâme-i Divane Mutrib*. Özb. FA. ŞE. 596/IV, s. 1^b.

³² A. Kayyumov, *a.g.e.*, s. 314.

³³ Mutrib, *a.g.e.*, s.1^b-2^a

³⁴ Ş. Vahidov, *a.g.e.*, s. 156.

³⁵ Aziz Kayyumov, *a.g.e.*, s. 314-321.

³⁶ Ş. Vahidov, *a.g.e.*, s. 155-156.

³⁷ Hüseyin Şen, "Şair Mutrib'in "Şahnâme-i Divane Mutrib" Adlı Eserinin Hokand Hanlığı Tarihi Açısından Önemi", *Uluslararası Anadolu Araştırmaları Dergisi*, C. 5, S.1, s. 342-358.

Han, kardeşi Sultan Mahmud, oğlu Muhammed Emin ve annesi ünlü Hokand şairesi Mahlar Ayim (Nadire)'in zalimce öldürülmesi ile Şirali Han'ın tahta geçiş süreci anlatılmıştır. *Şahnâme-i Divane Mutrib*'in beş ana karakteri vardır. Bunlar Muhammed Ali Han, Sultan Mahmud, Mahlar Ayim, Emir Nasrullah ve Şirali Han'dır. Eserde Buhara Emiri Nasrullah, Batur Han olarak isimlendirilmiş ve onun zalimliği vurgulanmıştır. Eserde en çok öne çıkan karakter olan Mahlar Ayim, evlat hasreti çeken gözü yaşlı bir anne olarak tasvir edilmiştir. Eserin kahramanlarından Sultan Mahmud akıllı, güzel ahlaklı ve halk tarafından sevilen bir şehzade olarak gösterilmiştir. Muhammed Ali Han, zalim ve günahkâr bir hükümdar olarak, Şirali Han ise adaleti sağlayan ve halkı zulümden kurtaran bir han olarak tasvir edilmiştir.³⁸

Şahnâme-i Divane Andalib: Şair Andalib tarafından Çağatay Türkçesinde nastalîk yazı tipiyle kaleme alınmıştır. Eser 21 babdan müteşekkil olup her bir bab ikiye bölünerek kullanılmıştır. Eser destan şeklinde yazılsa da bazı bölümleri nesir biçimindedir. Destan şeklinde olan bablarda iki satır halinde 15 mısralık şiirler verilmiştir. Hokand kağıdına siyah ve kırmızı renklerde yazılmış ve kapağı deriyle kaplanmıştır. Eserde 3 damga mevcuttur. Bu damgaların ikisinde Amalî Töre Hoca sahaf 1256(1841-1842) yazmaktadır.³⁹ Eserin 18. babının a sayfasında yazı şekli değişmektedir. Şahnâme-i Divane Andalib'in günümüze iki nüshası ulaşmıştır. Bu nüshalar Özbekistan Ebu Reyhan Bîrûnî Şarkiyat Enstitüsü (696,596/II)'nde saklanmaktadır. Eser hakkında A. Kayyumov⁴⁰, Ş. Vahidov⁴¹ ve Hüseyin Şen⁴², Şirali Kuldaşev⁴³ tarafından çalışmalar yapılmıştır. Eser 1842 yılında Hokand Hanlığı'nın Buhara esaretine düşmesi, Şirali Han'ın tahta çıkışı, Buhara işgaline son verışı ve bu uğurda gerçekleşen savaşları anlatmak için kaleme alınmıştır.

Müntahabü't-Tevarih: Muhammed Hakimhan Töre (1803-1845)'nin Farsça'nın Tacik lehçesinde kaleme aldığı *Müntahabü't Tevârih* isimli eser 1843 yılında tamamlanmıştır. Eser tamamlanmasının ardından müellifinin çabalarıyla on adet çoğaltılmıştır. Eserin Çağatay Türkçesi'ne ne zaman ve kim tarafından çevrildiği bilinmeyen "İntihâb et-Tevârih" (Özbekistan'da bulunan

³⁸ Hüseyin Şen, *a.g.m*, s. 344.

³⁹ Ş. Vahidov, *a.g.e*, s. 157.

⁴⁰ Azizi Kayumov, *a.g.e*, s. 323-329.

⁴¹ Ş. Vahidov, *a.g.e*, s. 157.

⁴² Hüseyin Şen, "Şahnâme-i Divane Andalib" İsimli Eserinin Hokand Hanlığı Tarihi Açısından Önemi, *Arşiv Dünyası Dergisi*, C.8, S.1,2021, s. 79-97.

⁴³ Andalib, *Şahnâme-i Divana Andalib (Divana Andalib'in Şahnâmast)*, haz. Şirali Kuldaşev, Nevruz Neşriyat, Taşkent 2015.

1560 numaralı nüsha) isimli bir nüshası da mevcuttur. Özbek alim Enver Hurşidi'nin belirttiğine göre Türkçe olan nüshasında eksiklikler ve yanlışlıklar bulunmaktadır.⁴⁴ Eserin günümüze 12 nüshası ulaşmış olup bu nüshalar Özbekistan'da Öz. FA ŞE El (No: 592, 593, 594, 595, 596 ve 1560); Tacikistan (No.63) ve Rusya'daki FA ŞE El (C 470)'de muhafaza edilmektedir. Bunlardan Rusya, Tacikistan nüshaları ile Özbekistan'daki 592 numaralı nüshalar oldukça iyi durumdadır.⁴⁵ Eser üç kez neşredilmiştir. İlk olarak 1984 yılında eserin Şehr-i Sebz'de Muhammed Emin tarafından istinsah edilen nüshası Ahrar Muhtarov tarafından faksimile neşri yapılmıştır.⁴⁶ İkinci neşir Japonya'da yapılmış olup birinci cilt 2009, ikinci cilt 2006 yılında basılmıştır.⁴⁷ Üçüncüsü ise Özbek Türkçesi tercümesi olup Taşkent'te 2010 yılında basılmıştır.⁴⁸ *Müntahabü't Tevarih*'in Senkt- Petersburg nüshasında ek bölüm de vardır. Ek bölümün Hakimhan tarafından 1844 yılının sonu 1845 yılının başlarında yazıldığı düşünülmektedir ve hem Şir Ali Han (1842-1845) devri hem de Hüdayar Han (1844-1858)'ın tahta geçmesiyle alakalı bilgiler verilmiştir.⁴⁹ Hakimhan, Müntahabü't Tevarih'i neden yazdığını şu şekilde açıklamıştır: "Astarhaniler Hanedanının sona ermesiyle iki hanedan ortaya çıkmıştır. Birisi Buhara'yı yöneten Mangıtlar, diğeri Hokand'ı yöneten Mingler ile Hokand ve Buhara hanlıklarının tarihlerini yakından ilgilendiren Yüz (Ura-Tüpe şehrinde) ve Keneges (Şehr-i Sebz şehirlerinde) boyları vardır. Eser bu devlet ve boyların tarihini ortaya koymak için yazılmıştır."⁵⁰

Eser İslam Tarih yazım geleneğine göre kaleme alınmış olup peygamberler tarihi ile başlamış dört halife, Emevîler, Abbasiler, Samanîler, Gaz-

⁴⁴ Muhammed Hakimhan Töre, *Muntahab At-Tevorih (Hokadn ve Buhara Tarihi, Seyahat ve Hatıralar)*, Çev., Şadman Vahidov, Yeni Asır Evlodi, Taşkent 2010, s. 4.

⁴⁵ Hakimhan Töre, *a.g.e.*, s. 4; Ş. Vahidov, *a.g.e.*, s. 158.

⁴⁶ *Muntahab At-Tevorih*, Podgotovka faksimil'nogo teksta, vvedenie ukazateli A. Muhtarovva; otv. Red. M.S. Asimov, C:I Duşanbe: Izd-vo "Danish", 1983,1985.

⁴⁷ Muhammad Hakim Khan, *Muntakhab Al-Tawarikh (Selected History)*, C.II, ed. Yayoi Kawahara&Koichi Heneda, Tokyo: Research Institut for Languages and cultures of asia and africa, Tokyo University of Foreign Studies (ILCAA), 2006; Muhammad Hakim Khan, *Muntakhab Al-Tawarikh (Selected History)*, C.I, ed. Yayoi Kawahara&Koichi Heneda, Tokyo: Research Institut for Languages and cultures of asia and africa, Tokyo University of Foreign Studies (ILCAA), 2009.

⁴⁸ Muhammad Hakimhan, *Muntahab At-Tavorih (Kukon va Buhoro Tarihi, Sayosat va Hotiralar)*, Fars-Tacik dilinden Özbekçe'ye tercüme eden. Ş. Vohidov, Yangi Asr Avlodi Yay. Taşkent 2010. Bu çeviride Buhara Emirliği kısımları için Duşanbe baskısı diğer bölümler için ise 2006 yılında Tokyo'da neşredilen metin esas alınmıştır.

⁴⁹ Hakimhan Töre, *a.g.e.*, s. 4-5; Ş. Vahidov, *a.g.e.*, s. 163.

⁵⁰ Hakimhan Töre, *a.g.e.*, s. 19.

neliler, Selçuklular, Harezmsahlr, Cengiz Han, Timurlular, Şeybâniler ile devam etmiştir. Eserin ana muhtevasını Buhara Emirliği'ni yöneten Mangıt Sülalesi (1785-1920) ve Hokand Hanlığı'nın hanedan ailesi olan Ming Boyu (1709-1876) oluşturmaktadır. Bu açıdan eser Buhara Emirliği ve Hokand Hanlığı için önemli bir ana kaynak olma özelliğine sahiptir. Müellif, Hokand Hanlığı hakkında Abdurrahim Bey (1721-1733)'den Şir Ali Han (1842-1845)'a kadar olan hükümdarlar hakkında detaylı bilgiler vermektedir. Buhara Emirliği ile alakalı ise Rahim Han (1756-1758)'dan başlayarak Emir Nasrullah (1827-1860)'ın saltanatının son dönemine kadar ki olayları anlatmıştır.⁵¹ Eser, kendisinden sonra Avaz Muhammed Attar ibn Molla Sufi Muhammed Attar Hokandî tarafından Farsçanın Tacik lehçesinde yazılan ve 1876-1878 yılında tamamlanan Tarih-i Cihannûmâi'ye kaynaklık etmiştir. Avaz Muhammed Attar, Tarih-i Cihannûmâi'de Müntahabü't Tevarih'i kaynak olarak kullanması hakkında şu açıklamayı yapmıştır: "... ben fakir bir gün attalar çarşısında işsizlikten birkaç koku, ıvr zıvır satıyordum. O zamanlar Farsça el yazmaları kopyalamakla meşguldüm. Kitapları süsleme ve kopyalama yaparken elimize 'Müntahabü't Tevarih' isimli bir eser geçti ve bu eseri de kopyalamaya başladık. Biz bu eserin bazı yerlerinde eksiklikler gördük. Bu eksikliklerden dolayı arkadaşlarımdan tarih kitaplarını bana vermelerini istedim. Allah'ın izniyle biz o kitabı düzene soktuk." Ayrıca yine aynı yazara ait olan Tuhfat'ut Tavârih-i Hanî (Tarihin Şahane Hediyesi), Tarih-i Cihannûmâi'nin ikinci cildinin genişletilmiş hali olup, Türkistan hanlıklarının tarihi olaylarının anlatıldığı Müntahabü't Tevarih'ten yararlanarak hazırlanmıştır. Nalivkin'de, Tarih-i Cihannûmâi'yi yazarın oğlundan alarak Karatkaya İstoria Hokandsva Hansva'yı kaleme alırken yararlanmıştır.⁵²

Müntahabü't Tevarih'in yazarı Hakimhan Töre 1802-1803 yıllarında Hokand'da dünyaya gelmiştir.⁵³ Hakimhan'ın babası Masumhan Töre, annesi Aftab Aymdır. Hakimhan baba tarafından Doğu Türkistanlı meşhur Hocalar sülalesine mensuptur.⁵⁴ Annesi Hokand Hanı Narbuta Bey (1770-1798)'in kızı, Alim Han ve Ömer Han'ın kız kardeşidir. Hakimhan, Ömer Han'ın en

⁵¹ Hakimhan Töre, *a.g.e.*, s. 4-5; Buhara Emirliği ve Hokand Hanlığı kısımlarının başlıkları için bkz. Ş. Vahidov, *a.g.e.*, s. 159-163.

⁵² Ş. Vahidov, *a.g.e.*, s. 210-211.

⁵³ Hakimhan Töre, *a.g.e.*, s. 7, Bilal Çelik, "Türkistanlı Bir Vakanüvisin Ortadoğu Seyahatı", *Geçmiş ve Gelecek Bağlamında Ortadoğu*, Ed. Zafer Gölen-Abidin Temizer, Podgorica 2018, s.229.

⁵⁴ Hocalar sülalesi için bkz. Çoşkun Kumru, "Tezkire-i Hocagân'a Göre Doğu Türkistan'da Hocalar Dönemi", *Ulakbilge*, C. 5, S. 14, Ankara 2017, s. 1249- 1267 ; İklil Kurban, *Doğu Türkistan İçin Savaş*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995.

büyük oğlu Muhammed Ali Han ile birlikte eğitim görmüş ve onunla kardeşlik derecesinde bir yakınlık tesis etmiştir.⁵⁵ Sarayda yetiştiği için yazar özellikle Ömer Han dönemi olaylarının birçoğunun görgü tanığıdır. Muhammed Ali Han'ın iktidara gelmesiyle sürgüne gönderilen⁵⁶ Hakimhan Töre daha sonra Buhara Emirliğine gelmiş, Emirlik bünyesinde Şeyhülislamlık yapmış ve Buhara Emirliği hakimiyetindeki Şehir-i Sebz'de vefat etmiştir.⁵⁷ Müellif Muhammed Ali Han tarafından sürgün edildiği için 1822-1842 yılları arasındaki olaylar hakkında oldukça yanlı bilgi vermektedir. Bu eser araştırmacılar tarafından kullanılırken iktidar ile olan sorunlar göz önünde tutularak diğer kaynaklarla mukayese edilmelidir.

Sonuç: Batı Türkistan'da hüküm süren üç hanlıktan birisi olan Hokand Hanlığı'nın kendi kaynaklarıyla tarihinin aydınlatılması oldukça önemlidir. Hokand tarih yazım geleneği Türk-İslam tarih yazım geleneğinin devamıdır. Bu bağlamda eserler genel olarak Farsçanın Tacik lehçesinde kaleme alınmış olup yapı, konu ve muhteva bakımından farklılık göstermektedir. Bizim ele aldığımız kaynaklar yapı bakımından nazım ve nesir olarak ikiye ayrılmaktadır. Nesir eserlerden Müntahabü't Tevarih dünya tarihi olarak kaleme alınmıştır. Emirnâme ve Şahnâme-i Nüsret Pâyâm ise Hokand hanedan şeceresi üzerinden anlatıma başlanmıştır. Nazım şeklinde kaleme alınan eserlerden Ömernâme Hokand tarihinin Ömer Han devriyle ilgili bilgi vermektedir. XIX. asrın başlarında yeni bir destan türü olarak değerlendirebileceğimiz Vâkıât-ı Muhammed Ali Han, Şahnâme-i Divane Andalib, Şahnâme-i Divane Mutrib ise Hanlık tarihi açısından bir kesitin alınarak işlendiği eserlerdir. Bu üç eser birbirinin tür ve muhteva bakımından tamamlayıcıdır. Yukarıda verdiğimiz bilgilerden de anlaşılacağı üzere Hokand Hanlığı'nın tarih yazım geleneğinin ilk örnekleri olan bu eserler hükümdarların hakimiyetlerini tasdiklemek için kullandıkları bir araç olarak gözükmektedir. Özellikle Şahnâme-i Nüsret Pâyâm'da Ömer Han'ın şecere olarak Babür üzerinden Cengiz'e dayandırılması ve seyyid olduğuna dair bir soy ağacı verilmesi bunun güzel bir örneğidir.

Hokand vakayinameleri genel olarak devletler arası ilişkiler, ittifak ve düşmanlıklar, iktisadî ve toplumsal yapı hakkında verdiği bilgiler açısından zayıftır. Olay örgüleri genellikle isyan, hakimiyet mücadelesi, savaşlar üzerine-

⁵⁵ Hakimhan Töre, *a.g.e.*, s. 449.

⁵⁶ Hakimhan'ın sürgünü ve yaşadıkları hakkında bkz. Hakimhan Töre, *a.g.e.*, s. 491-623.

⁵⁷ Avaz Muhammed Attar Hukandî, *Tarih-i Cehannamoyi (Olennii Kürsatuvçi Tarih)*, Çev, Şadman Vahidov, Akademik Yay. Taşkent 2012, s. 9.

dir ve çoğu olayın sebebi İslam Dini 'ne bağlanmaktadır. Ayrıca anlatımlar genel olarak Özbek boyları üzerinden yapılır ve bölgede bulunan diğer etnik unsurlar hakkında çok az bilgi verilir. Çoğunlukla bir hanın özel isteği ya da bir hana hediye etmek için kaleme alınan bu eserler olayları yanlış olarak anlatmaktadır. Bu bakımdan kullanılırken diğer vakayinamelerle kıyaslanması gerekmektedir.

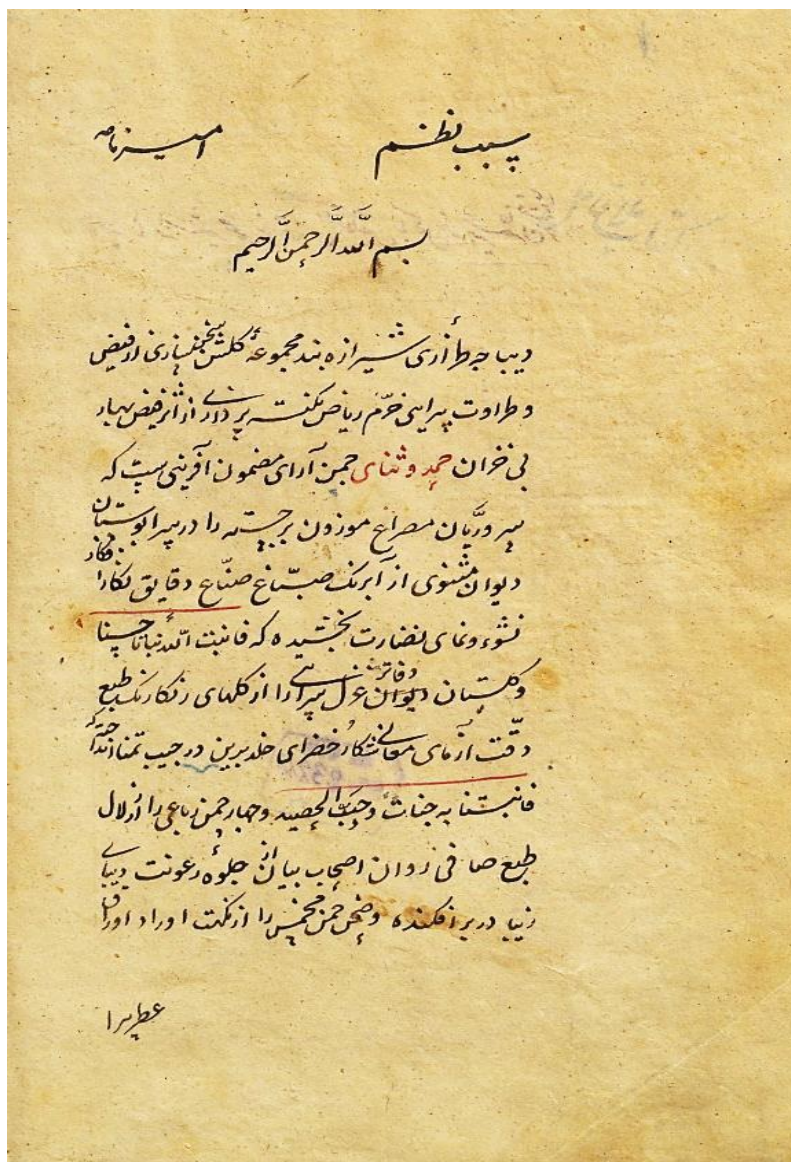
KAYNAKÇA

- Andalib, *Şahnâme-i Divana Andalib (Divana Andalib'in Şahnâması)*, haz. Şirali Kuldaşev, Nevruz Neşriyat, Taşkent 2015.
- Avaz Muhammed Attar Hukandî, Tarih-i Cehannamoyi (Olemni Kürsatuvçi Tarih), Çev. Şadman Vahidov, Akademik Yay. Taşkent 2012.
- BULDUK, Ü., Hokand Hanlığı ve İbret'in Fergana Tarihi, Berikan Yay., Ankara 2006.
- ÇELİK, B., "Türkistanlı Bir Vakantüvisin Ortadoğu Seyahati", Geçmiş ve Gelecek Bağlamında Ortadoğu, Ed. Zafer Gölen-Abidin Temizer, Podgorica 2018, s. 225-242.
- ERKİNOV, A., "Imitation of Timurids and Pseudo-Legitimation on the Origins of a Manuscript Anthology of Poems Dedicated to the Kokand Ruler Muhammad Ali Khan (1822-1842), Translated Russian and Notes Jülgen Poul. Lagout Isabel Förster, GSAA, Online Working no.5, p. 3-18.
- Fazlî Fergânî, *Ömernâme*, Rus İlimler Akademisi St. Petersburg Şarkiyat Enstitüsü El Yazmalar Bölümü No: 2467
- KAMALOVA, Z., Hokand Hanlığı'nın Son Hükümdarı Hüdayar Han ve Dönemi (1845-1875) Fergana Vadisinde Rus İşgali, Çağaloğlu Akademi, İstanbul 2020.
- KAYUMOV, A., Quqan Adabiyot Muhiti (XVIII-XIX Asırlar), Özb. SSC FA Yayınları, Taşkent 1961.
- KAYYUMOV, Polâtcan D., Tezkira-i Kayyumi, C.II, Neş., Aziz Kayumov, Özb. Fa. El. Yazmaları Bölümü Neşriyat, Taşkent 1998.

- KUMRU, Ç. “Tezkire-i Hocagân’a Göre Doğu Türkistan’da Hocalar Dönemi”, *Ulakbilge*, C. 5, S. 14, Ankara 2017, s. 1249- 1267
- KURBAN, İ., *Doğu Türkistan İçin Savaş*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995.
- Kurbanali Hacı Halidoğlu, *Tarih-i Hamse*, Örnek Matbaası, Kazan 1910.
- LEVİ, Socott C., *The Rise And Fall Of Khoqand: Central Asia İn The global Age*, University of Pittsburg Press, Pittsburg 2010.
- Mirza Kalender Müşrif İsferegi, *Şahnâme-i Nüsret Pâyâm*, Rsuya İlimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü Sank-Petersburg, C 471.
- Muhammad Hakim Khan, *Muntakhab Al-Tawarikh (Selected History)*, C.II, ed. Yayoi Kawahara&Koichi Heneda, Tokyo: Research İnstitu for Languages and cultures of asia and africa, Tokyo University of Foreign Studies (ILCAA), 2006.
- Muhammad Hakim Khan, *Muntakhab Al-Tawarikh (Selected History)*, C.I, ed. Yayoi Kawahara&Koichi Heneda, Tokyo: Research İnstitu for Languages and cultures of asia and africa, Tokyo University of Foreign Studies (ILCAA), 2009.
- Muhammed Hakimhan Töre, *Muntahab At-Tevorih (Hokadn ve Buhara Tarihi, Seyahat ve Hatıralar)*, Çev., Şadman Vahidov, Yeni Asır Evlodi, Taşkent 2010.
- Muntahab At-Tevarih, *Podgotovka faksimil’nogo teksta, vvedenie ukazateli A. Muhtarovva; otv. Red. M.S. Asimov*, C:I Duşanbe: Izd-vo “Danish”, 1983,1985.
- NETTLETON, Susanna S., “Ruler, Patron,PoetcUmar Khan İn The Blossoming Of The Khanate Of Qoqan, 1800-1820”, *International Journal of Turkish Studies*, V. 2, N.2, 1981-82, p. 127-140.
- Özbek Tilining İzahlı Lugatı, C. I, Rus Tili Neş. Moskva 1981.
- ŞEN, H. “Şahnâme-i Divane Andalib” İsimli Eserinin Hokand Hanlığı Tarihi Açısından Önemi, *Arşiv Dünyası Dergisi*, C.8, S.1,2021, s. 79-97.

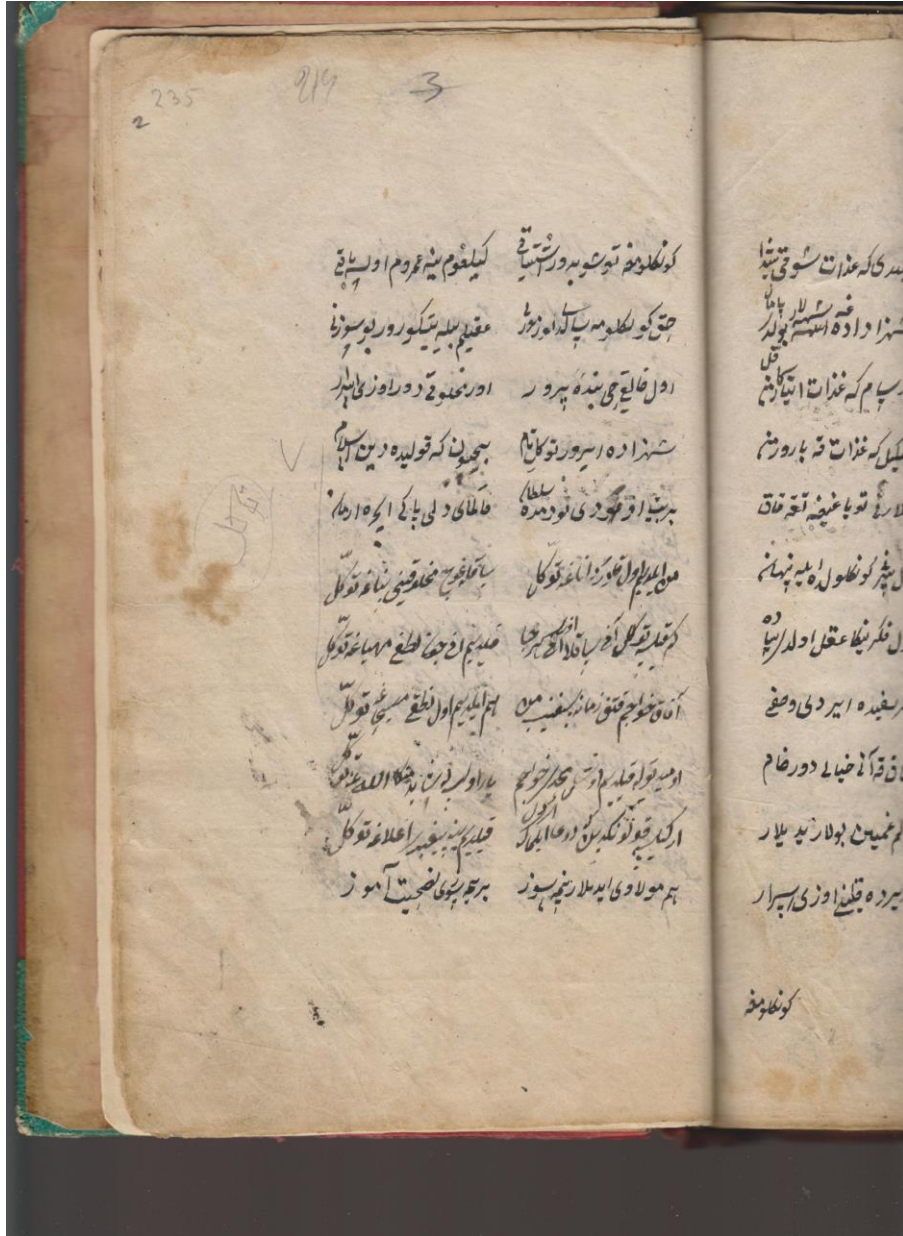
- ŞEN, H. “Şair Mutrib’in “Şahnâme-i Divane Mutrib” Adlı Eserinin Hokand Hanlığı Tarihi Açısından Önemi”, *Uluslararası Anadolu Araştırmaları Dergisi*, C. 5, S.1, s. 342-358.
- ŞEN, H., “Ömer Han Dönemi Hokand Hanlığı (1809-1822)”, *GTTAD*, C.3, S. 5, Ocak 2021, s. 115-132.
- Şir Muhammed Akmal Hukandî, *Emînâme*, Özb. FA ŞE El No:2322.
- TAGAEV, M., “Hokand Hanlığı’nın (1709-1876) Kültürel Tarihi”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2017.
- TEKİN, F., “Hanlıklar Dönemi Çağatay Edebiyatı”. *Turkish Studies*, 6 (1), 2011, s. 1841-1850.
- Üveysi, Vâkıât-ı Muhammed Ali Han, Öz. FA. ŞE. No 1837.
- VAHİDOV, Ş., *Kukan Hanlığında Tarihnavislik (Genezisi, Fonksiyalları, Namoyandalari, Asarlari)*, Akadmnasher, Taşkent 2010.
- YILDIRIM, İ., “Abdullâh Hâtîfî’nin Hayatı Ve Bir Tarih Kaynağı Olarak Timurnâme’sinin Değeri”, *Türkiyat Mecmuası*, C.28, S. 2, s. 231-254.

EKLER

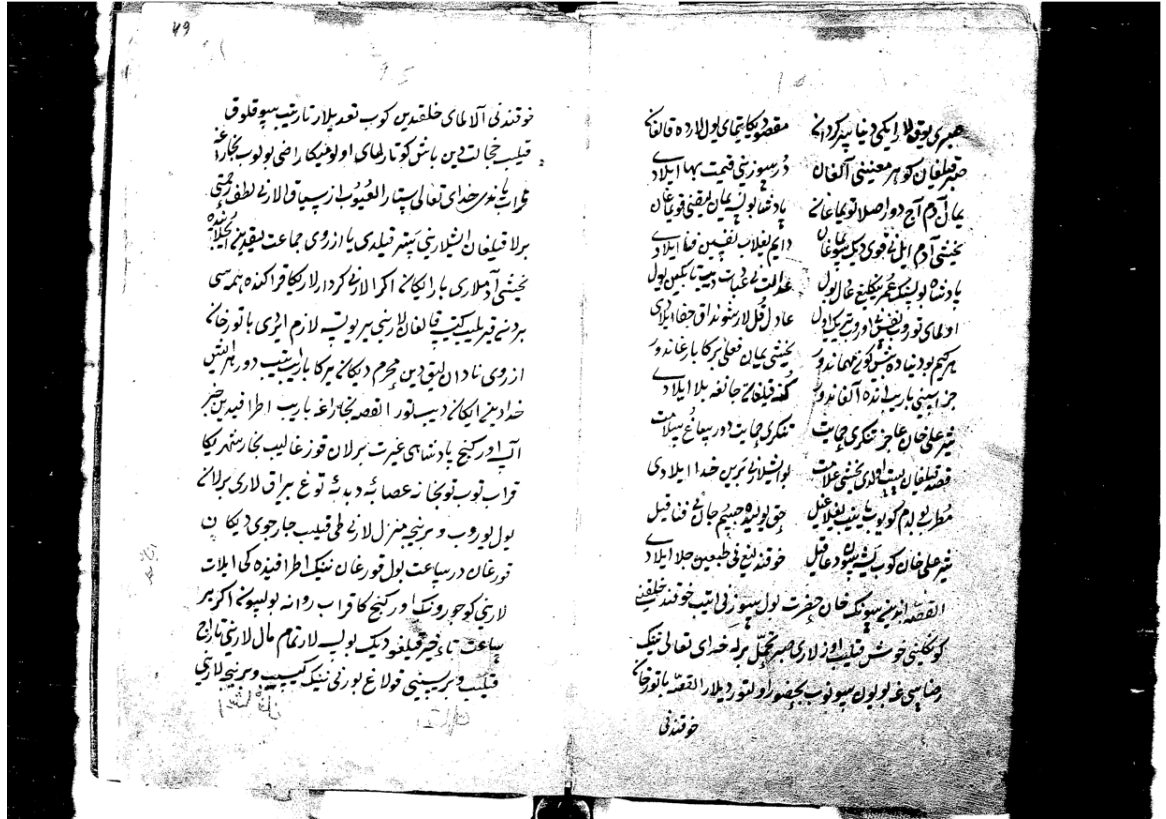
Şir Muhammed Akmal Hukandî, *Emirname*, Özb. FA ŞE El No:2322.

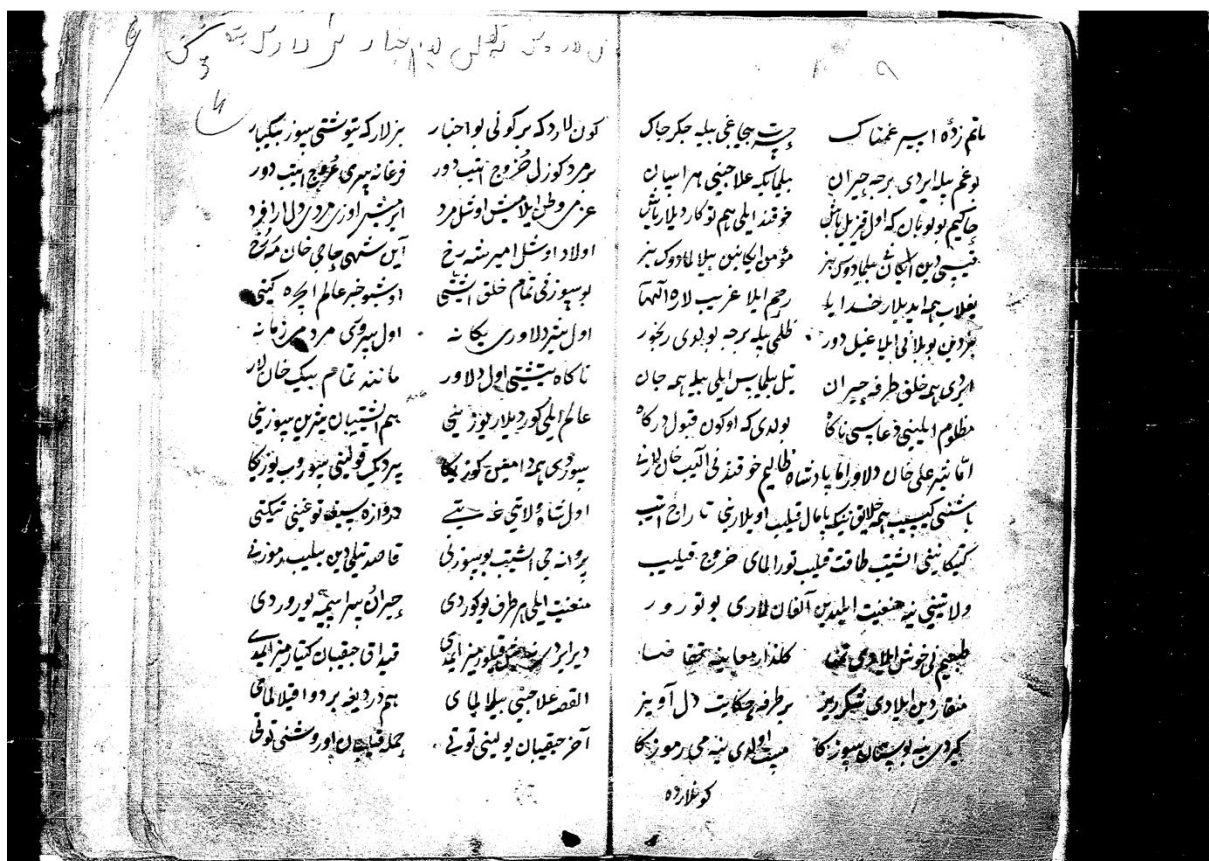
Mirza Kalender Müşrif İsferagi, *Şahnâme-i Nüsret Pâyâm*, Rusya İlimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü Sank-Petersburg No: C 471.

Üveysi, *Vakayât-ı Muhammed Ali Han*, Öz. FA. ŞE. No 1837.

Mutrib, *Şahname-i Divane Mutrib*, Özbekistan Fenler Akademisi Şarkiyat
Enstitüsü, No:596/IV

Andalib, *Şahnâme-i Divane Andalib*, Özbekistan Fenler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü, No: 696,596/II

